

CÎTEVA PROBLEME DE LINGVISTICĂ ȘI GNOSEOLOGIE LA FILOZOFII EPICURIENI

DE

FELICIA VANT

Epicureismul este doctrina filozofică cea mai consecvent materialistă a epocii helenistice, doctrină care continuă în mod creător materialismul atomicist al lui Democrit. Într-o epocă în care declinul societății sclavagiste grecești duce la perturbări sociale interne și la o mare confuzie pe plan ideologic, cînd destrămarea imperiului lui Alexandru cel Mare și războaiele dintre diadohi aduc nesiguranță pe plan extern, filozofia epicureică apare ca un produs al celor mai înaintate pături sociale ale vremii, ca expresie ideologică a democrației sclavagiste.

Avînd la bază concepția atomicistă despre lume, epicureismul explică de pe poziții materialiste și problemele de limbă și gîndire, aducînd unele precizări vrednice de luare-aminte pentru vremea de atunci. Dar datorită limitelor gnoseologice ale epocii, unele lămuriri au un caracter materialist vulgar, pe alocuri naiv. Urmărind firul explicațiilor și argumentelor aduse de epicureici în problema ce ne interesează, vom observa în ce măsură materialismul în comparație cu idealismul poate să pătrundă în esența fenomenelor uneori chiar și atunci cînd caracterul său este limitat.

Universul — în concepția epicureică — este infinit și este alcătuit din materie veșnică și necreată; elementele primordiale în univers sînt atomii și vidul; atomii, infiniți ca număr, se află în continuă mișcare în vidul fără sfîrșit; diversele combinații de atomi diferiți ca formă, număr și greutate, dau naștere multiplelor aspecte ale lucrurilor din univers; nașterea unui lucru presupune anumite semințe care l-au generat, iar moartea lui înseamnă dezagregarea în elementele primordiale componente.

Omul este o parte integrantă din univers; în sînul pămîntului se află ascunse diverse semințe ale lucrurilor; în pămînt, deci în natură, se află și principiile din care se naște omul. Ființa omenească este alcătuită din trup și suflet, amîndouă de natură materială și în strînsă interdependență: trupul, asemenea unui vas, conține în el sufletul și-i condiționează existența; trupul, la rîndul

său, nu poate să viețuiască fără suflet. Nașterea, dezvoltarea și moartea lor se petrece concomitent¹.

Combătînd diversele teorii idealiste referitoare la natura sufletului, și în special concepțiile mistice despre suflet ale lui Platon, epicureicii stăruie asupra originii materiale a sufletului.

Οἱ λέγοντες ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν ματαίῳσιν· οὐθὲν γὰρ ἂν ἐδύνατο ποιεῖν οὔτε πάσχειν, εἰ ἦν τοιαύτη· οὖν δ' ἐναγρῶς ἀμρότερα ταῦτα διαλαμβάνομεν περὶ τὴν ψυχὴν τὰ συμπτώματα².

Aceeași idee o exprimă și poetul Lucrețiu în versurile următoare :

Haec eadem ratio naturam animi atque animai
corpoream docet esse : ubi enim propellere membra,
corripere ex somno corpus mutareque nultum,
atque hominem totum regere ac uersare uidetur,
quorum nil fieri sine tactu posse uidemus,
nec lactum porro sine corpore, nonne fatendumst
corporea natura animum constare animamque?³

Lenin a apreciat această teorie materialistă epicureică, arătînd că prin ea se combate concepția obscurantistă asupra nemuririi sufletului și consideră explicațiile lui Epicur ca «presupuneri geniale și indicarea căilor de urmat pentru dezvoltarea științei»⁴.

Spre deosebire de trup, sufletul este alcătuit din principii foarte fine, a căror mișcare este extrem de rapidă. El are două părți, amîndouă de natură materială, dar cu atribuții diferite : o parte o formează spiritul (*animus*), alta, suflul vital (*anima*). Spiritul constituie elementul conducător, rațiunea, cu sediul în piept ; suflul, numit și suflet, este dispersat în toate mădulele noastre pe care le însușește ; acțiunile lui sînt subordonate spiritului⁵. Spiritul este superior suflului vital :

Idque sibi solum per se sapit, <id> sibi gaudet,
cum neque res animam neque corpus commouet una⁶.

Cu alte cuvinte, «sufletul» (*anima*) este centrul senzitiv care «se mișcă» sub impulsul excitanților externi. Spiritul «în care sălășluiesc și cugetul și cîrma vieții»⁷ pătrunde adevăruri fără intermediul simțurilor, găsindu-și în mod direct multe satisfacții. Prin această observație, epicureicii au meritul de a fi întrezărit posibilitatea reflectării lumii pe treapta rațională.

Filozofii epicureici așadar au dat explicații materialiste naturii sufletului, dar, datorită limitelor gnoseologice ale epocii, ei au considerat și gîndirea materie, n-au înțeles esența «sufletului», au confundat organul cu funcția sa,

¹ Vezi Lucretius, *De rerum natura*, V, 821 și urm.

² «Acei care spun că sufletul este ceva incorporeal nu știu ce spun. Căci el n-ar putea nici exercita o acțiune (ποιεῖν), nici suferi o acțiune (πάσχειν), dacă ar fi cu adevărat (incorporeal), dar noi distingem clar aceste două calități ale sufletului» (adică «acțiunea» și «suferința»). Epicur, *Scrisoarea către Herodot*, la Diogenes Laertius, X, 67.

³ Lucretius, III, 161 și urm.

⁴ Lenin, *Căiele filozofice*, ESPLA, București, 1956, p. 2, 6, 7.

⁵ Vezi Lucretius, III, 137—141.

⁶ Lucretius, III, 145—146.

⁷ Lucretius, III, 95: *in quo consilium uitae regimenque locatum est*.

de aceea interpretarea pe care o dau ei problemelor legate de suflet are un caracter materialist vulgar.

« Spiritul » și « suflul vital » reflectă realitatea înconjurătoare. Epicureicii, afirmă cu tărie puțină cunoașterii, capacitatea omului de a lua contact cu lumea înconjurătoare și de-a o reflecta. Combătind printr-o argumentare logică teoriile agnostice, în special ale scepticilor, ei spun :

- « Dacă socoate un om că nimic nu se știe, nu știe
- « Dacă și-aceasta se știe ; nimic după spusa-i nu știe,
- « Nu voi dezbate o pricină -mpotriva aceluia care
- « Singur se-așază de voie cu creștetu-n jos, spre picioare »¹.

Obiectul cunoașterii îl constituie realitatea înconjurătoare formată din lucruri reale, cu trăsături reale. Fiecare lucru are atribute esențiale care îl definesc ; acestea nu fac parte integrantă din corp, nu constituie părți ale lui, ci sînt numai proprietăți care formează natura sa stabilă. În acest fel, Epicur, în plus față de Democrit, susține caracterul obiectiv al calității : obiectele nu sînt o simplă împreunare de atomi, ci o combinaire stabilă de proprietăți. Calitățile lucrurilor pot fi permanente (*συμβεβηκότα*) și întâmplătoare (*συμπτόματα*) ; numai primele definesc esența obiectului.

Contactul cu lumea înconjurătoare se face prin intermediul simțurilor. La baza cunoașterii — în concepția epicureică — se află senzația (*αἴσθησις*). Senzația este forma generală de cunoaștere ; ea participă la formarea percepției (*κατάληψις*), memoriei (*μνήμη*), a noțiunii generale (*ἐννοια*) și a judecării (*διάληψις*). Senzația constituie totodată criteriul adevărului.

Senzația se realizează prin intermediul organelor de simț, specializate după excitanții din afară. În concepția epicureică, organele de simț sînt un fel de « orificii » prin care pătrunde în corp un anumit « flux » pornit de la obiecte. Epicureicii, considerînd tot ce există corp, materie — în afara vidului — și nefăcînd distincție între organe și funcții, atribuie trăsături corporale și senzației. Senzația nu se realizează, zic epicureicii, « nici prin mijlocirea unor raze, nici cu ajutorul unor curenți care ar pleca de la noi spre ele »², ci prin desprinderea de pe suprafața lucrurilor a unor particule extrem de fine, materiale, care pătrund în organele de simț. Aceste corpuscule constituie imaginea reală, materială, a obiectului. Pentru că aceste imagini prezintă în miniatură chipul obiectului, ele se cheamă *εἰδωλα* « chipuri », *τύποι* « figuri », sau, în limba lui Lucrețiu, *simulacra* « imagini », « copii » ale lucrurilor.

Iată explicația lui Epicur în legătură cu producerea senzației : « Trebuie să mai admitem că atunci cînd noi vedem și distingem forma obiectelor, există ceva care vine de la suprafața lor spre ochii noștri. Fără acest fenomen, corpurile n-ar imprima în noi forma și culoarea lor, străbătînd aerul, nici prin mijlocirea unor raze, nici cu ajutorul unor curenți care ar pleca de la noi spre ele.

¹ Lucretius, IV, 469 și urm. (trad. Murărașu):

Denique nil sciri siquis putat, idquoque nescit

an sciri possit, quoniam nil scire fatetur.

Hunc igitur contra mittam contendere causam,

qui capite ipse sua in statuist vestigia sese.

² Diogenes Laertius, X, 49 οὐδὲ διὰ τῶν ἀκτίνων ἢ οἰωνδῆποτε ἐνυμάτων ἀμφ' ἡμῶν πρὸς ἑκείνα παρχρῖνομένων.

Mai curînd trebuie să spunem că există imagini (τύποι) care se desprind din lucruri, avînd aceeași culoare și aceeași formă. Ele cad asupra noastră într-o mărime redusă și în mod proporțional și ajung la ochii și mintea noastră printr-o mișcare rapidă»¹.

În drumul lor de la obiecte spre organele de simț, aceste simulacre adesea se înlănțuiesc ca niște firisoare jucăuse de aur sau ca firele de păianjen; dacă întîmplător se unesc simulacre desprinse din corpuri diferite, cum ar fi imaginile de om și de cal, organele de simț înregistrează figuri de monștri care nu există în realitate, ca figura centaurului reprezentat în sculptură.

Simulacrele, pătrunzînd în organele de simț, produc senzația. Cum sufletul este răspîndit în toate mădulele, simulacrele pun în mișcare particulele sufletului cele mai apropiate, iar acestea transmit mișcarea altor și altor particule. Dar nu toate senzațiile pot pune în mișcare «semințele» sufletului; ele trebuie să depășească o anumită intensitate pentru a putea fi sesizate de suflet. «Nu trebuie să credem că aerul, sub presiunea vocii sau a lucrurilor de același fel [cu vocea], produc imaginea; mult va lipsi pînă să sufere din partea ei aceasta; ci acea zguduire care se produce în noi cînd emitem un sunet — [care constă] din niște corpusculi ce produc curentul respirator — [trebuie să fie] așa de intensă, încît să ne formeze senzația auditivă»².

Prin această idee, epicureicii au întrezărit pragul senzațiilor și totodată au observat existența acumulărilor cantitative care duc la schimbări calitative.

Reflectarea realității prin intermediul simțurilor este o reflectare verosimilă, pentru că izvorul senzațiilor este însăși realitatea obiectivă. În disputa cu scepticii care neagă puțința cunoașterii adevărului despre lume, epicureicii, stabilind senzația drept criteriu al adevărului, spun:

...at id ipsum

quaeram, cum in rebus ueri nil uiderit ante,

unde sciat quid sit scire et nescire, uicissim,

notitiam ueri quae res falsique crearit,

et dubium certo quae res differre probarit.

Inuenies primis ab sensibus esse creatam

notitiem ueri, neque sensus posse refelli³.

Fără ajutorul simțurilor, viața însăși ar fi imposibilă; lor le datorăm încredere în primul rînd, dacă vrem să putem ajunge la adevăr.

Et si non poterit ratio dissoluere causam,

cur ea quae fuerint iuxtim quadrata, procul sint

uisa rutunda, tamen praestat rationis egentem

¹ Diogenes Laertios, X, 49, δεῖ δὲ καὶ νομίζειν, ἀπεισιόντος τινὸς ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, τὰς μορφὰς ὁρᾶν ἡμᾶς καὶ διανοεῖσθαι· οὐ γὰρ ἂν ἐναποσφραγίσαιτο τὰ ἔξω τὴν ἑαυτῶν φύσιν τοῦ τε χρώματος καὶ τῆς μορφῆς διὰ τοῦ ἀέρος τοῦ μεταξύ ἡμῶν τε καὶ κείνων, οὐδὲ διὰ τῶν ἀκτίνων ἢ οἰωνδῆποτε βρυμάτων ἀφ' ἡμῶν πρὸς ἐκεῖνα παραγινόμενων οὕτως ὡς τύπων τινῶν ἐπεισιόντων ἡμῖν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ὁμοχρόων τε καὶ ὁμοιομόρφων, κατὰ τὸ ἐναρμόττον μέγεθος εἰς τὴν ὕψιν ἢ τὴν διάνοιαν ὁκέως ταῖς μορφαῖς χρωμένων.

² Diogenes Laertios, X, 53 οὐκ αὐτὸν οὖν δεῖ νομίζειν τὸν ἀέρα ὑπὸ τῆς προεμένης φωνῆς ἢ καὶ τῶν ὁμογενῶν σχηματίζεσθαι· πολλὴν γὰρ ἔνδειαν ἔχει τοῦτο πάσχειν ὑπ' ἐκείνης, ἀλλὰ τὴν γινόμενὴν πληγὴν ἐν ἡμῖν, ὅταν φωνὴν ἀφιώμεν, τοιαύτην ἐκ τινῶν ὄγκων βρύματος πνευματόδους ἀποτελεστικῶν ποιεῖσθαι, ἢ τὸ πάθος τὸ ἀκουστικὸν ἡμῖν παρασκευάζει.

³ Lucretius, IV, 473 și urm.

reddere mendose causas utriusque figurae,
 quam manibus manifesta suis emittere quoquam
 et violare fidem primam et conuellere tota
 fundamenta quibus nixatur uita salusque.
 Non modo enim ratio ruat omnis, uita quoque ipsa
 concidat extemplo, nisi credere sensibus ausis
 praecipitisque locos uitare et cetera quae sint
 in genere hoc fugienda, sequi contraria quae sint ¹.

Cum se explică totuși unele erori din reflectarea realității? Erorile nu se datoresc înșelăciunii simțurilor, ci judecăților noastre neîntemeiate, formate fie pe baza unor imagini ale obiectului schimbate în drum spre organele de simț, fie pe baza unor imagini complexe, alcătuite prin combinări accidentale de simulacre, cum este cazul centaurului: τὸ δὲ διημαρτημένον οὐκ ἂν ὑπῆρχεν εἰ μὴ ἐλαμβάνομεν καὶ ἄλλην τινὰ κίνησιν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς συνημμένην μὲν, διάληψιν δ' ἔχουσιν ².

După ce senzația, realizată prin mijlocirea organelor de simț, a făcut cunoscută sufletului o anumită realitate din afară, sufletul restituie « mișcarea » imediat corpului: [ἡ ψυχῇ] οὐ μὲν εἰλήφει ἂν ταύτην [τὴν αἴσθησιν], εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ λοιποῦ ἀθορίσματος ἐστεργάζετο πως . . . διὰ τῆς συντελεσθείσης περὶ αὐτὸ δυνάμεως κατὰ τὴν κίνησιν σύμπτωμα αἰσθητικὸν εὐθὺς ἀποτελοῦν ἐκ τῶ ἀπεδίδου κατὰ τὴν ὁμοῦρησιν καὶ συμπαθείαν καὶ ἐκείνῳ καθάπερ εἶπον ³. Fără să înțeleagă pe deplin și fără să fi dat lămuriri complete, epicureicii explică aci mecanismul actului reflex.

Am văzut că simulacrele sînt corpuscule aidoma obiectului de pe suprafața căruia s-au desprins; senzația reflectă numai o trăsătură a obiectului (culoare, mărime, gust, miros etc.), pentru că și organele de simț sînt repartizate și fiecare primește numai un anumit excitant. Pe de altă parte, corpusculele, εἰδῶλα, sînt imagini ale obiectului în toate trăsăturile lui. Prin urmare, « pătrunderea » simulacrelor în organele de simț reprezintă, după cît se pare, nu senzația — cum zic epicureicii — ci percepția aceluși obiect. De fapt Epicur prevede o acumulare de simulacre pentru crearea imaginii complete a unui obiect. « Imaginea pe care o primim cu mintea și simțurile noastre, adică imaginea formei obiectului sau a accidentelor lui, este conformă cu corpul solid și este produsă fie prin condensarea simulacrelor emise de obiect, fie de un rest de simulacre » ⁴. Și în altă parte, vorbind de formă, culori, mărime, greutate, ca atribute ale corpurilor, Epicur spune: « Toate acestea sînt obiectul unei intuiții sau impresii proprii, însă percepția întregului este concomitentă și nu poate fi despărțită [deoarece fiecare din aceste lucruri] nu poate fi conceput decît în ansamblul obiectului » ⁵. Cu alte cuvinte, deși fiecare senzație este obiectul unei impresii proprii, ea nu

¹ Lucretius, IV, 500 și urm.

² Diogenes Laertios, X, 51.

³ Diogenes Laertios, X, 64.

⁴ Diogenes Laertios, X, 50: Καὶ ἦν ἂν λάβωμεν φαντασίαν ἐπιβλητικῶς τῇ διανοίᾳ ἢ τοῖς αἰσθητηρίοις εἴτε μορφῆς εἴτε συμβεβηκότων, μορφὴ ἐστὶν αὕτη τοῦ στερεομένου, γινόμενη κατὰ τὸ ἐξῆς πύκνωμα ἢ ἐγκατάλειμμα τοῦ εἰδῶλου.

⁵ Diogenes Laertios, X, 69: Ἐπιβολὰς μὲν ἔχοντα ἰδίας πάντα ταῦτ' ἐστὶ καὶ διαλήψεις, συμπαράκολουθοῦντες δὲ τοῦ ἀθρόου καὶ οὐδαμῇ ἀποσχιζομένου, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀθρόαν ἔννοιαν τοῦ σώματος κατηγορίαν εἰληφότος.

poate fi concepută decât în ansamblul multiplelor senzații concomitente care alcătuiesc percepția unui corp din realitate.

Despre reprezentare, în accepțiunea modernă a cuvîntului, nu poate fi vorba la epicureici. Reconstituirea imaginii obiectului, după înlăturarea lui din fața organelor de simț, nu poate fi concepută în sensul unei imagini abstracte, deoarece simulacrele sînt corpusculi în miniatură, fără să aibă în mod necesar și adîncime. Deci obiectul, chiar după îndepărtarea lui, este prezent în organele de simț sub forma sa minuscule, reală însă și nu imaginară.

Păstrarea imaginii obiectelor în memorie permite compararea lor ; în urma comparației, se observă trăsăturile comune, generale, care apoi se desprind de fiecare obiect în parte, se abstractizează. Trăsăturile comune, abstractizate, se generalizează, răsfrîngîndu-se asupra tuturor obiectelor de același fel. Astfel se creează noțiunea.

În privința noțiunii, ca formă de reflectare a realității, epicureicilor li s-au adus unele imputări. Deoarece acești filozofi insistă asupra importanței senzațiilor în procesul de cunoaștere, ei au fost acuzați de unii filozofi idealisti moderni, ca Hegel, că ar fi negat importanța noțiunii, în teoria cunoașterii. Lenin a combătut aceste acuzații calificîndu-le drept « calomnii la adresa materialismului »¹.

Este adevărat că epicureicii au considerat senzația forma de bază a cunoașterii și totodată criteriul adevărului. De aceea teoria cunoașterii la acești filozofi are un caracter materialist — senzualist. Dar aceasta nu înseamnă că, în concepția epicureică, simțurile constituie singurul izvor al cunoașterii. Dimpotrivă, Epicur a stăruit asupra necesității formării unor vederi de ansamblu, a formării noțiunilor generale, arătînd că în procesul de cunoaștere se înaintează treptat de la particular la general. Iată ce spune în « Scrisoarea către Herodot » : « De multe ori se simte mai curînd lipsa unui rezumat decât cunoașterea unui amănunt oarecare. Noi trebuie să înaintăm cu prudență, în mod treptat, reținînd mereu ansamblul învățăturii, pentru a putea pricepe apoi și amănuntele ei, iar lucrul acesta ne va fi cu puțință numai dacă vom adînci și vom păstra bine în minte, în forma lor autentică, ideile esențiale pe care le vom aplica apoi la elementele constitutive și la cuvinte »².

Dacă senzația stă la baza tuturor formelor de cunoaștere, deci și la baza gîndirii, gîndirea, la rîndul său, influențează procesul senzațiilor și al percepțiilor. Prin simțuri luăm contact cu mediul înconjurător, cu rațiunea perfecționăm datele simțurilor, le adîncim, descoperim adevăruri noi și creăm. Comparînd senzațiile omului, influențate de rațiune, cu ale animalului, lipsit de rațiune, Marx spune : « Vulturul vede mult mai departe decât omul, dar ochiul omului remarcă într-un lucru mult mai multe decât ochiul vulturului »³. Iată și cuvintele lui Epicur în legătură cu experiența omului în contact cu mediul înconjurător și capacitatea de dezvoltare și perfecționare a gîndirii umane : « Trebuie să admitem că natura noastră capătă o experiență multiplă și variată din partea

¹ V. I. Lenin, *Cartele filozofice*, ESPLP, București, 1956, p. 264.

² Diogenes Laertios, X, 35—36 Τῆς γὰρ ἀθρόας ἐπιβολῆς πυκνὸν δέομεθα, τῆς δὲ κατὰ μέρος οὐχ ὁμοίως. Βαδιστέον μὲν οὖν καὶ ἐπέκεινα συνεχῶς καὶ ἐν τῇ μνήμῃ τοσοῦτον ποιητέον ἄφ' οὗ ἢ τε κυριωτάτῃ ἐπιβολῇ ἐπὶ τὰ πράγματα ἔσται καὶ δὴ καὶ τὸ κατὰ μέρος ἀκρίβωμα πᾶν ἐξευρεθήσεται, τῶν ὁλοσχερεστάτων τύπων ἐμπεριειλημμένων καὶ μνημονευομένων καὶ πρὸς ἅπλᾳ στοιχειώματα καὶ φωνὰς συναγομένων.

³ Marx-Engels, *Opere alese*, E.S.P.L.P., vol. II, 1955, p. 84.

lucrurilor și este determinată de ele. *Rățiunea perfecționează cunoștințele date de natură și adaugă apoi invenții noi*, în unele domenii mai încet, în altele mai repede, în unele perioade și timpuri produce lucruri mai mari, în altele mai mici »¹. Iată o poziție avansată pentru vremea aceea, poziție care își afirmă deschis încrederea în capacitatea intelectuală a omului.

În teoria cunoașterii, Epicur a socotit ca o condiție a gândirii corecte cunoașterea sensului exact al cuvintelor ; el și-a dat seama așadar că în dosul complexului sonor există un înțeles, că prin cuvinte desemnăm lucruri și fenomene din realitate. De aceea în doctrina epicureică, problemele legate de limbă ocupă un loc însemnat.

Din cele mai vechi timpuri oamenii s-au întrebat cum a apărut limbajul pe pământ, cine l-a creat. Răspunsurile care s-au dat la această chestiune au variat de-a lungul veacurilor potrivit cu concepția despre lume a fiecăruia. Epicureicii, consecvent materialişti, au explicat și problemele de limbă tot de pe poziții materialiste. După epicureici, limbajul n-a fost creat de zei, nici de alte forțe oculte — cum susțin diverșii filozofi idealişti — ci *nevoia* a dat naștere limbajului :

At uarios linguae sonitus natura subegit
mittere et utilitas expressit nomina rerum,
non alia longe ratione atque ipsa uidetur
protrahere ad gestum pueros infantia linguae,
cum facit ut digito quae sint praesentia monstrent².

Prin urmare nevoia, mai precis nevoia de comunicare, a dat naștere limbii. « Limba se naște — spune Marx — ca și conștiința tocmai din nevoia, din necesitatea de a comunica cu alți oameni »³.

Apariția limbajului nu s-a făcut pe un teren sterp ci au existat anumite premise care i-au favorizat nașterea. Aceste premise sînt organele vorbirii — plămîinii, gîtlejul, limba, dinții, buzele etc., care au existat cu mult înaintea limbajului. Epicureicii au cunoscut procesul fiziologic al vorbirii :

Hasce igitur penitus uoces cum corpore nostro
exprimimus rectoque foras emittimus ore,
mobilis articulatus uerborum daedala lingua,
formaturaque labrorum pro parte figurat⁴.

Dar pornind de la ideea, corectă de altfel, că gîtlejul, dinții, limba etc. sînt mai vechi decît limbajul, epicureicii au tras concluzia greșită că organul creează funcția și nu invers :

Nil ideo quoniam natumst in corpore ut uti
possemus, sed quod natumst id procreat usum.
Nec fuit ante uidere oculorum lumina nata,

¹ Diogenes Laertios, X, 75: ὑποληπτέον καὶ τὴν φύσιν πολλὰ καὶ παντοῖα ὑπὸ τῶν αὐτῶν πραγμάτων διδασθῆναι τε καὶ ἀναγκασθῆναι. τὸν δὲ λογισμὸν τὰ ὑπὸ ταύτης παρεγγυηθέντα καὶ ὕστερον ἐπακριβοῦν καὶ προσεξεύρισκουν, ἐν μὲν τισι θῆτον, ἐν δὲ τισι βραδύτερον. καὶ ἐν μὲν τισι, κατὰ περιόδους καὶ χρόνους μείζους ἀπὸ τῶν τοῦ ἀπείρου, ἐν δὲ τισι κατ' ἐλάττους.

² Lucretius, V, 1028 și urm.

³ Marx-Engels, *Ideologia germană*, ESPLA, 1956, p. 27.

⁴ Lucretius, IV, 549 și urm.

nec dictis orare prius quam lingua creatast,
sed potius longe linguae praecessit origo
sermonem, multoque creatae sunt prius aures
quam sonus est auditus, et omnia denique membra
ante fuere, ut opinor, eorum quam foret usus¹.

Epicureicii au neglijat, în acest raționament, faptul că organele pomenite mai sus au apărut din nevoia de a respira, de a rupe și a mesteca hrana, și nu ele au creat nevoia de hrană; funcția comunicării, care a apărut mai târziu, le-a adaptat și le-a perfecționat; să ne gândim numai la coardele vocale în ce măsură au fost ele dezvoltate la om față de maimuțele superioare, tocmai datorită limbajului.

Existind aceste premise fiziologice, oamenii, și nu alte forțe, au creat limbajul. În legătură cu aceasta Lucrețiu spune:

Postremo quid in hac mirabile tantoperest re,
si genus humanum, cui uox et lingua uigeret,
pro uario sensu uaria res uoce notaret?²

În antichitate, circulau două teorii în legătură cu apariția limbajului: o teorie considera limbajul creat de o singură persoană și apoi adoptat prin convenție (θέσει) de toți ceilalți oameni; o altă teorie, dimpotrivă, susține că limbajul a apărut în societate, de la natură (φύσει); epicureicii îmbrățișează ultima teorie. Iată afirmația lui Epicur în privința aceasta: τὰ ὀνόματα ἐξ ἀρχῆς μὴ θέσει γενέσθαι, ἀλλ' αὐτὰς τὰς φύσεις τῶν ἀνθρώπων καθ' ἕκαστα ἔθνη ἰδία πασχοῦσας πάθῃ καὶ ἰδία λαμβανούσας φαντάσματα ἰδίως τὸν ἀέρα ἐκπέμπειν, στελλόμενον ὑφ' ἐκάστων τῶν παθῶν καὶ τῶν φαντασμάτων, ὥς ἂν ποτε καὶ ἡ παρὰ τοὺς τόπους τῶν ἐθνῶν διαφορὰ εἴη³.

Din aceste cuvinte se desprind mai multe idei. În primul rînd, dacă oamenii au dat naștere limbii, ca un produs propriu firii lor, și nu l-au adoptat prin convenție în urma creării lui de un singur individ, înseamnă că limbajul are caracter social; în al doilea rînd, dacă oamenii au scos sunete, emițînd aerul din gît, după «afecțiunile și percepțiile» trăite, înseamnă că aceste sunete exprima stări sufletești («afecțiuni») și gînduri («percepții»); prin aceasta epicureicii recunosc drept conținut al limbii stările afective și gîndirea.

În sfîrșit, sunetele pe care le-au rostit oamenii fiind diferite «de la popor la popor și de la o regiune la alta», înseamnă că limbajul n-a apărut într-o singură regiune, ci peste tot unde s-a ivit o comunitate de oameni.

În această ordine de idei, mai trebuie să precizăm că epicureicii înțeleg prin apariția limbajului «de la natură» (φύσει) faptul că *natura omenească* a dat naștere limbii, îmbrăcînd în cuvinte simțurile și gîndurile. Deci spre deosebire de stoici care se referă, în această teorie, la natura exterioară care i-a învățat pe oameni rostirea primelor sunete articulate, epicureicii folosesc în acest pasaj termenul «natură» în accepțiunea de «natura sufletească» a omului. Toate aceste idei, apărute într-o epocă în care oamenii erau copleșiți de forțele

¹ Lucretius, IV, 834 și urm.

² Lucretius, V, 1056 și urm.

³ Dlogenes Laertius, X, 75.

naturii și de teama de zei, constituie o mărturie a caracterului avansat și pozitiv al filozofiei epicureice.

Am aflat că limba s-a născut din nevoia de comunicare și că este opera societății omenеști și nu a unui individ. Epicureicii au insistat în mod deosebit asupra caracterului social al limbii. Se păstrează, în acest sens, următorul fragment : « Nevoia și experiența au dat naștere cu vremea tuturor artelor. Iar cît privește sunetele — vorbesc de primele sunete ale numelor și verbelor pe care le-au rostit oamenii generați din pămînt — noi nu acceptăm că Hermes a fost cel care i-a învățat — cum susțin unii — aceasta este curată prostie — dar nici nu dăm crezare acelor filozofi care spun că numele lucrurilor au fost fixate prin atribuire (θέσει) și prin învățare, pentru faptul că oamenii au avut (mijloacele) de a comunica ușor între ei ; căci aceasta este caraghios ba, mai mult, este mai caraghios decît orice lucru caraghios. În afară de aceasta, ar fi fost imposibil pentru unul singur să adune la un loc atîta mulțime [de oameni], pentru că atunci n-au existat nici... litere, din moment ce n-au existat nici sunete... , ci au fost constrinși să învețe după modelul învățătorului de școală [care], luînd în mînă bagheta și atingînd fiecare obiect, să adauge : să se numească *piatră*, iar acesta *arbore*, iar acesta *om* »¹.

Prin urmare este caraghios și absurd să se creadă că a existat un singur individ, fie el chiar zeul Hermes, care să fi creat limbajul, pentru că i-ar fi fost imposibil să-i adune pe toți oamenii la un loc și să-i silească să-i asculte cuvintele procedînd ca profesorul cu elevii.

Susținînd aceeași idee, Lucretiu aduce argumente în plus :

Proinde putare aliquem tum nomina distribuisse
rebus et inde homines didicisse uocabula prima,
desiperest. Nam cur hic posset cuncta notare
uocibus et uarios sonitus emittere linguae,
tempore eodem alii facere id non quisse putentur ?
Praeterea si non alii quoque uocibus usi
inter se fuerant, unde insita notities est
utilitatis et unde data est huic prima potestas,
quid uellet facere ut sciret animoque uideret ?
Cogere item pluris unus uictosque domari
non poterat, rerum ut perdiscere nomina uellent ?²

În felul acesta epicureicii resping cu tărie teoriile care leagă nașterea limbii de un singur om, argumentînd logic absurditatea lor. De reținut din citatul de mai sus și ideea că prin cuvinte dăm nume lucrurilor din univers, deci între limbă și realitatea înconjurătoare există o legătură directă.

În epocile ulterioare limba își păstrează caracterul social tocmai prin faptul că ea este comună întregului popor: ὅστερον δὲ κοινῶς καθ' ἕκαστα ἔθνη τὰ ἴδια θεῖναι πρὸς τὸ τὰς δηλώσεις ἥττον ἀμφιβόλους γενέσθαι ἀλλήλοις καὶ συντομωτέρως δηλοῦμένας³. În acest fel epicureicii combat atît caracterul individual al limbii cît și caracterul ei de clasă. Comunicarea pretinde cunoașterea limbii de întreaga societate.

¹ Diogenes din Oinoanda, Fragm. X, XI.

² Lucretius, V, 1041 și urm.

³ Diogenes Laertius, X, 76.

În privința creării primelor cuvinte, epicureicii susțin teoria interjecțiilor : aerul a fost « emis din gît în chip diferit după stările sufletești »¹ ale oamenilor, ceea ce înseamnă că primele cuvinte rostite de primii oameni au fost interjecții. Cu siguranță ei au cunoscut și teoria imitației susținută cu osebire de stoici. Poate la ea se referă Lucrețiu cînd spune :

At liquidas auium uoces imitauer ore
ante fuit multo quam leuia carmina cantu
concelebrare homines possent aurisque iuuare².

Prin urmare, natura a oferit omului modele de imitat în emiterea sunetelor. Încercînd să reproducă sunetele auzite, strămoșii omului și-au dezvoltat organele care au servit apoi la articularea sunetelor. Dar factorul care a dus direct la crearea complexului sonor al unui cuvînt a fost, după epicureici, un imbold interior, stările sufletești ale omului :

Ergo si uarii sensus animalia cogunt,
muta tamen cum sint, uarias emittere uoces,
quanto mortalis magis aecumst tum potuisse
dissimilis alia atque alia res uoce notare!³

Atît teoria interjecțiilor cît și a imitației sînt insuficiente pentru a explica originea primelor cuvinte. Este posibil ca strămoșii omului să-și fi exprimat prin diverse interjecții plăcerea prilejuită de mîncare, de căldură, sau teama și spaima de forțele declanșate ale naturii. Dar a considera interjecțiile primele nume ale lucrurilor ar fi exagerat, deoarece repertoriul interjecțiilor este foarte redus.

În afară de problemele generale referitoare la limbă, epicureicii au abordat și unele probleme speciale, cum ar fi analiza cuvîntului. Multe din explicațiile pe care le aduc poartă un pronunțat accent de naivitate ; ceea ce însă trebuie să reținem este fondul consecvent materialist al tuturor lămuririlor aduse.

Cuvîntul este alcătuit din sunete care exprimă un sens. Sunetele se aud, ele sînt de natură materială :

Principio auditur sonus et uox omnis, in auris
insinuata suo pepulere ubi corpore sensum.
Corpoream <uocem> quoque enim constare fatendumst
et sonitum, quoniam possunt impellere sensus⁴.

O dovadă a caracterului material al cuvintelor o constituie faptul că vorbirea obosește pe vorbitor și — după explicația naivă a epicureicilor — sunetele emise « rănesc căile de ieșire », vocea fiind alcătuită din corpuscule ce ies din gît și pătrund în organele auditive. •

Praeterea radit uox fauces saepe facitque
asperiora foras gradiens arteria clamor,
quippe per angustum turba maiore coorta

¹ Diogenes Laertius, X, 75 ἰδίως τὸν ἀέρα ἐκπέμπειν, στελλόμενον ὅφ' ἐκάστων τῶν παθῶν.

² V, 1379—1381.

³ Lucretius, V, 1087 și urm.,

⁴ Lucretius, IV, 524—527.

ire foras ubi coeperunt primordia uocum,
 scilicet expletis quoque ianua raditur oris.
 Haud igitur dubiumst quin uoces uerbaque constant
 corporeis e principiis, ut laedere possint.
 Nec te fallit item quid corporis auferat et quid
 detrahat ex hominum neruis ac uiribus ipsis
 perpetuus sermo nigras noctis ad umbram
 aurorae perductus ab exoriente nitore,
 praesertim si cum summost clamore profusus.
 Ergo corpoream uocem constare necessest,
 multa loquens quoniam amittit de corpore partem¹.

Timbrul vocilor este diferit pentru că și principiile din care sînt formate vocile variază; o voce blîndă este alcătuită din «semințe netede», una aspră este compusă din principii dure, explică epicureicii.

Asperitas autem uocis fit ab asperitate
 principiorum, et item leuore creatur.
 Nec simili penetrant auris primordia forma,
 cum tuba depresso grauiter sub murmure mugit
 et reboat raucum regio cita barbara bombum,
 et ualidis cyeni torrentibus ex Heliconis
 cum liquidam tollunt lugubri uoce querelam².

Sunetul, emis de organele vorbirii sau de anumite obiecte sonore, se propagă în spațiu spre organele auditive, asemenea unor corpușoare materiale. Dacă distanța de la emițător la primitor este mică, vocea își păstrează forma inițială și sensul cuvîntului este înțeles; dacă însă distanța este mai mare, sunetul se tulbură, vorbele se amestecă în drum, iar sensul devine confuz³.

Sunetele, în propagarea lor, lovindu-se adesea de corpuri solide, se întorc. Așa se explică faptul că auzim repetîndu-se cuvintele ce le strigăm prin văi și munți. Este greșită explicația din credințele populare — spune Lucrețiu — anume că Nimfele, Satirii sau Faunii ar repeta vorbele noastre. De fapt corpurile solide întorc vorba.

Quae bene cum uideas, rationem reddere possis
 tute tibi atque aliis, quo pacto per loca sola
 saxa paris formas uerborum ex ordine reddant,
 palantis comites cum montis inter opacos
 quaerimus, et magna dispersos uoce ciemus.
 Sex etiam aut septem loca uidi reddere uoces,
 unam cum iaceres: ita colles collibus ipsi
 uerba repulsantes iterabant docta referri⁴.

În acest pasaj, Lucrețiu explică clar și cu multă exactitate ecoul. Numai dacă ținem seama de epoca în care a trăit poetul, putem aprecia valoarea științifică a explicației.

¹ Lucretius, IV, 548 și urm.

² Lucretius, IV, 542 și urm.

³ Vezi Lucretius, IV, 549 și urm.

⁴ Lucretius, IV, 572 și urm.

Sunetele care alcătuiesc cuvintele sînt limitate la număr. După cum corpurile compuse iau naștere prin variata îmbinare a simulacrelor, tot așa cuvintele se formează prin felurita grupare a sunetelor.

Quo pacto uerba quoque ipsa
inter se paulo mutatis sunt elementis,
cum « ligna » atque « ignes » distincta uoce notemus¹.

Prin urmare, un număr dat de sunete, prin gruparea diferită a lor, poate forma mai multe cuvinte. Această observație de natură fonetică denotă faptul că epicureicii și-au dat seama, desigur vag, și de aspectul funcțional al sunetului, de valoarea sunetului de a schimba sensul într-un complex dat.

Sub învelișul sonor al cuvîntului se ascunde un sens.

Epicureicii au cunoscut acest lucru, dovadă următoarele cuvinte : *πρῶτον μὲν οὖν τὰ ὑποτεταγμένα τοῖς φθόγγοις, . . . , δεῖ διειληφέναι, ὅπως ἂν τὰ δοξαζόμενα ἢ ζητούμενα ἢ ἀπορούμενα ἔχωμεν εἰς ταῦτ' ἀνάγοντες ἐπικρίνειν*².

În interiorul sensului se află noțiunea. « Trebuie să putem discerne pentru fiecare cuvînt noțiunea primă pe care o desemnează »³ — spune Epicur în altă parte.

Prin urmare, în analiza cuvîntului, epicureicii disting complexul sonor, material, și sensul căre conține noțiunea ; pe plan mai larg, epicureicii prin această analiză au pus premisele raționamentului care conchide unitatea dintre limbă și gîndire.

Cuvintele denumesc lucruri și fenomene din univers. *Utilitas expressit nomina rerum*⁴. Dar cum conținutul cuvintelor nu-l constituie lucrurile, ci noțiunea, cuvintele nu au în conținutul lor un anumit lucru, ci noțiunea lucrurilor de același fel. Deși această problemă e atinsă doar în treacăt, epicureicii au întrezărit totuși că există o legătură între complexul sonor al cuvîntului, noțiunea pe care o exprimă acest complex și realitatea înconjurătoare pe care o denumește.

În vorbire, oamenii folosesc adesea cuvinte al căror sens nu este cel indicat de sunete, ci altul înrudit, ei folosesc astfel cuvintele cu sens figurat. Iată recomandafia lui Lucrețiu în această privință :

Hic siquis mare Neptunum Cereremque uocare
constituet fruges, et Bacchi nomine abuti
mauolt quam laticis proprium proferre uocamen,
concedamus ut hic terrarum dictitet orbem
esse deum matrem, dum uera re tamen ipse
religione animum turpi contingere parcat⁵.

Limba nu rămîne aceeași de-a lungul veacurilor. Treptat, datorită contactului cu lucrurile din univers — din partea căroră « natura noastră capătă experiență multiplă și variată »⁶ — cunoștințele omului se înmulțesc, iar limba își

¹ Lucretius, I, 912—914.

² Diogenes Laertios, X, 37.

³ Diogenes Laertios X, 38 'Ανάγκη γὰρ τὸ πρῶτον ἐννόημα καθ' ἑαστον φθόγγον βλέπεσται.

⁴ Lucretius, V, 1029.

⁵ Lucretius, II, 655 și urm.

⁶ Diogenes Laertios, X, 75 τὴν φύσιν πολλὰ καὶ παντοῖα ὑπὸ τῶν αὐτῶν πραγμάτων διδαχθῆναι.

îmbogățește vocabularul. Unul din mijloacele de îmbogățire a vocabularului este împrumutul, o dată cu introducerea unor obiecte noi: τινὰ δὲ καὶ οὐ συν-ορωμένα πράγματα¹ εἰσφέροντας τοὺς συνειδόμενους παρεγγυήσαι τινας φθόγγους, ὧν τοὺς μὲν ἀναγκασθέντας ἀναφωνῆσαι, τοὺς δὲ τῷ λογισμῷ ἐπομένους κατὰ τὴν πλείστην αἰτίαν οὕτως ἐρμηνεύσαι¹. Adăugarea sunetelor poate fi înțeleasă și în sensul introducerii obiectului cu numele lui străin.

Recapitulînd problemele expuse, trebuie să reținem și să apreciem atitudinea pozitivă și consecvent materialistă a filozofilor epicureici.

În teoria cunoașterii, după cum s-a arătat, epicureicii susțin cognoscibilitatea lumii; mai mult, pe baza cunoștințelor oferite de natură, omul se poate ridica la nivelul interpretării fenomenelor și lucrurilor din univers, la nivelul descoperirilor și al invențiilor. Dar pentru a putea atinge acest grad al progresului, omul trebuie să aibă o gândire și o limbă evoluată. La baza progresului stă nevoia, apoi experiența, și apoi rațiunea conștientă.

În complexul de probleme pe care le ridică apariția limbii și gândirii, deci însăși nașterea omului, orientarea materialistă a epicureicilor constituie o garanție a posibilității rezolvării lor corecte. În diversele explicații, ei pornesc de la principiul « Nimic nu se naște din nimic, căci dacă lucrurile s-ar putea lipsi de germeni, atunci totul s-ar putea naște din orice, iar dacă tot ce piere s-ar întoarce în neant, atunci ar dispărea toate lucrurile pentru că ele n-ar putea sfîrși decît în neant »². Pornind de la aceste premise, ei trag concluzia că și « semințele » care au generat pe om, fiindă socială înzestrată cu gândire și limbă, la fel ca principiile celorlalte lucruri, se află în natură.

Pentru veracitatea acestei concluzii, iată următoarele cuvinte ale lui Lenin: « Dacă te întrebi ce este gândirea și conștiința și de unde provin, găsești că ele sînt produse ale creierului uman și că omul este el însuși un produs al naturii »³.

Gîndirea are la bază principii materiale :

[animus] persubtilem atque minutis
perquam corporibus factum constare⁴,

spune Lucrețiu, dezvăluindu-ne astfel două păreri : una greșită, anume, că gîndirea însăși este materie și nu un « produs al creierului uman », confundînd astfel funcția cu organul ; și o altă părere, corectă, anume că materia cunoaște mai multe trepte de organizare, că gîndirea are la bază « corpșoare peste măsură de gingașe », principii extrem de fine, ceea ce, transpus în limbajul nostru, înseamnă o *materie superior organizată*.

Limbă, formată de asemenea din principii materiale, este un fenomen social. Caracterul social al limbii este dovedit de nașterea ei în societate (este caraghios și imposibil să admiți, spun epicureicii, crearea ei de un singur individ),

¹ Diogenes Laertios, X, 76.

² Diogenes Laertios, X, 38—39 οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. πᾶν γὰρ ἐκ παντὸς ἐγίνεται ἄν, σπερμάτων γε οὐθὲν προσδεόμενον. Καὶ εἰ ἐφθείρετο δὲ τὸ ἀφανιζόμενον εἰς τὸ μὴ ὄν, πάντ' ἄν ἀπωλόλει τὰ πράγματα, οὐκ ὄντων τῶν εἰς ἃ διελλέτο.

³ V. I. Lenin, *Marx-Engels, Marxism*, ed. fr., Moscova, 1947, p. 14.

⁴ Lucretius, III, 179—180.

de nevoia de comunicare pentru care a fost creată, precum și de faptul că ea este comună tuturor membrilor societății care o vorbesc.

Epicureicii așadar au marele merit de a fi susținut și argumentat caracterul social al limbii. Dar datorită nivelului scăzut de dezvoltare a științelor naturii în antichitate, ei n-au întrezărit rolul muncii în apariția limbii și gândirii. Abia cu multe secole mai târziu, clasicii marxism-leninismului au dovedit rolul hotărâtor al muncii în procesul de apariție a omului. « Munca — spune Engels — este prima condiție de bază a vieții omenеști în genere, și anume în asemenea măsură încît, într-un anumit sens, trebuie să spunem că ea l-a creat chiar pe om însuși »¹.

Epicureicii, adeseori au întrezărit adevărul, au pus premisele unei concluzii juste, dar uneori din pricina cunoștințelor limitate ale vremii, n-au reușit să tragă concluzia — cum este cazul unității dintre limbă și gândire — ; altelei ei au dat explicații materialiste unor fenomene, dar le-au imprimat un caracter vulgar, naiv, cum este deslușirea dată senzațiilor și naturii sufletului.

În general însă, într-o epocă de destrămare a societății antice, epicureismul este un curent filozofic înaintat, care a luptat împotriva misticismului și a încercat să se mențină în cadrele științei. Engels îi are în vedere în special pe epicureici cînd propune reîntoarcerea de la metafizica idealistă la filozofia greacă. « Aici — spune Engels — gîndirea dialectică mai apare în simplitatea ei primitivă, încă înestînjită de grațioasele piedici pe care metafizica secolelor XVII—XVIII și le-a creat ea însăși și cu care și-a barat calea trecerii de la înțelegerea părții la înțelegerea întregului, la pătrunderea corelației generale dintre lucruri »².

НЕКОТОРЫЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ И ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ЭПИКУРЕИЗМА

РЕЗЮМЕ

Эпикуреизм, самое последовательное материалистическое философское учение эллинской эпохи, объясняет с материалистических позиций вопросы языка и мышления, поэтому многие из его определений достойны внимания.

Последовательно следя за объяснениями и аргументацией настоящих вопросов, можно заметить, как материализм, в отличие от идеализма, глубоко проникает в сущность явления даже тогда, когда он является ограниченным (что было свойственно эпикуреизму).

В эпикурейском понимании все, что существует во вселенной, за исключением пустоты, является телом, следовательно, материей. Первичными элементами вселенной являются атомы и пустота. Разнообразные сочетания

¹ F. Engels, *Dialectica naturii*, ESPLP, 1954, p. 168.

² F. Engels, *Dialectica naturii*, ESPLP, 1954, p. 31.

атомов, различных по форме, числу и весу, порождают многочисленные формы предметов вселенной. Рождение какого-нибудь предмета допускает существование каких-то семян, которые породили его, а гибель предмета означает его разложение на первичные элементы.

Человек, состоящий из тела и души (и то и другое материального характера), является частью вселенной. Душа, в отличие от тела, состоит из очень тонких принципов, отличающихся быстрым движением. Она состоит из двух частей, материальных, но различными функциями: дух (*animus*) или разум, который находится в груди, и «жизненный дух» (*anima*) или чувственный центр, распространенный по всем членам тела.

Animus и *anima* отражают окружающую действительность. Эпикурейцы настаивают на способности человека установить связи с окружающим миром и отразить его. В основе отражения действительности, по их мнению, находится ощущение, являющееся общей формой знания и критерием правды. Ощущение осуществляется при помощи чувствительных органов. С поверхности предметов отделяются какие-то очень тонкие материальные частицы, названные *simulacra* или εἰδωλα, которые проникают в органы чувств и порождают ощущение. Так как душа распространена на все члены тела, *simulacra* приводят в движение самые близкие частицы души, а последние передают движение другим частицам и, таким образом, осуществляется процесс познания.

Так как эпикурейцы приписывают и ощущению телесные черты, не проводя различия между органами и их функциями, и потому, что они считают ощущение общей формой познания и критерием правды, теория познания в эпикурейском понимании приобретает материалистический чувственный характер.

В теории познания Эпикур считает необходимым, как условие правильного мышления, знание точного смысла слов. При анализе слова эпикурейцы различают сонорный материальный комплекс и значение, в котором содержится понятие. В более широком плане этим анализом они заложили основы умозаключению о единстве языка и мышления.

В вопросах языка заслуга эпикурейцев состоит в том, что они затронули вопросы общего характера и пошли по правильному пути в их разрешении. Таким образом, в трудном вопросе происхождения языка они придерживались того мнения, что речь была создана в результате необходимости, а не богами или другими сверхъестественными силами, как это считали различные философы-идеалисты.

Большая заслуга эпикурейцев и в том, что они защищали и доказывали социальный характер языка; язык родился в обществе, был создан необходимостью сообщения и являлся общим для всех членов данного общества. Однако они не дошли до понимания значения труда в рождении языка и мышления.

Благодаря своим передовым материалистическим позициям, с которых обсуждаются различные вопросы, эпикурейцы приближаются к истине, закладывая основы для правильного вывода. Но из-за гносеологической ограниченности эпохи объяснения их часто принимают вульгарный, наивный характер. В эпоху разложения древнего общества эпикуреизм является передовым течением, которое делает попытку остаться в рамках науки.

SUR QUELQUES PROBLÈMES DE LINGUISTIQUE ET DE GNOSÉOLOGIE. CHEZ LES PHILOSOPHES ÉPICURIENS

RÉSUMÉ

L'épicurisme, qui est la doctrine philosophique matérialiste par excellence de l'époque hellénistique, tâche d'expliquer, du point de vue matérialiste, le problème du langage et de la pensée, tout en précisant d'une façon qui sollicite notre attention, certains aspects de ce problème.

Malgré le caractère limité de l'épicurisme, il est à remarquer que, par les arguments et explications qu'il invoque, le matérialisme — à la différence de l'idéalisme — parvient à sonder plus profondément l'essence des phénomènes.

Selon la conception épicurienne, tout ce qui existe dans l'univers, à l'exception du vide, peut être considéré corps et, par conséquent, matière. Les éléments primordiaux de l'univers sont les atomes et le vide. Les diverses combinaisons d'atomes, variables quant à la forme, à leur nombre et au poids, engendrent les aspects multiples des éléments qui composent l'univers. La naissance d'une chose suppose l'existence de certains germes qui l'ont engendrée, tandis que la mort signifie la décomposition en ses éléments primordiaux.

L'homme, formé de corps et d'âme, tous les deux de nature matérielle, constitue une partie intégrante de l'univers. Tout différent du corps, l'âme est composée de certains principes très fins, dont le mouvement est extrêmement rapide. Elle contient deux parties, toutes les deux d'essence matérielle, ayant toutefois chacune des attributions différentes : « l'esprit » (*animus*) ou la raison, siégeant dans la poitrine, et le « souffle vital » (*anima*) ou le centre sensitif, dispersé dans tous les membres du corps.

« L'esprit » et le « souffle vital » reflètent la réalité environnante. Les épicuriens insistent sur la capacité de l'homme de se mettre en contact avec le monde ambiant et de le refléter. À la base de ce processus, d'après les épicuriens, se trouve la sensation qui constitue la forme générale de connaissance et le critère de la vérité. La sensation se réalise à l'aide des organes des sens. La surface des objets émane des particules matérielles, très fines, appelées simulacres (*εἰδωλα*), qui, après avoir pénétré dans les organes sensoriaux, produisent la sensation. Étant donné que l'âme est répandue dans tous les membres du corps, les simulacres mettent en mouvement les plus proches particules de l'âme, celles-ci transmettant ce mouvement à d'autres particules, de leur proximité ; c'est ainsi que se produit le processus de connaissance.

On peut dire que la théorie de la connaissance, dans la conception épicurienne, a un caractère matérialiste sensualiste du fait que les épicuriens attribuent à la sensation certains traits appartenant aux corps, sans faire distinction entre organes et fonctions, tout en considérant la sensation comme forme générale de connaissance et comme critère de la vérité.

En ce qui concerne la théorie de la connaissance, Epicure a considéré la connaissance du sens exact des mots comme une condition exigée par une pensée correcte. En analysant le mot, les épicuriens distinguent, d'un côté,

le complexe sonore d'essence matérielle et, de l'autre, le sens qui contient la notion. Sur un plan plus large ils ont mis, par cette analyse, les prémisses du raisonnement qui conclut à l'unité de la langue et de la pensée.

Quant aux problèmes ayant trait à la langue, les épicuriens ont le mérite de s'être préoccupés de questions d'ordre général et d'avoir trouvé la bonne voie pour les résoudre. Ainsi, dans le problème difficile concernant l'origine de la langue, ils ne sont pas d'accord avec les philosophes idéalistes, d'après lesquels le langage a été créé par les dieux. Plus près de l'opinion actuelle, les épicuriens affirmaient qu'à l'origine du langage humain se trouve la nécessité.

Les épicuriens ont aussi le grand mérite d'avoir soutenu, au moyen d'arguments convaincants, le caractère social de la langue ; celle-ci a été créée au sein de la société, par tous les membres de la collectivité, qui ont éprouvé le besoin d'un moyen de communication. Seulement ils n'ont pas su comprendre le rôle du travail dans l'apparition du langage et de la pensée.

Grâce à leur orientation matérialiste, visible dans tous les problèmes qu'ils attaquent, les épicuriens ont souvent entrevu la vérité et, par là, ont posé les prémisses de certaines conclusions justes. Mais, à cause des limites gnoséologiques de l'époque, ils ont souvent imprimé à leurs interprétations un caractère vulgaire et naïf. Et pourtant, à une époque qui annonce la fin du monde antique, l'épicurisme n'en reste pas moins un courant avancé, qui tâche de se maintenir comme un courant scientifique.